

Francesc Pujols parla sobre el Concepte general de la Ciència catalana

Font: Bladé Desumvila, A.: Francesc Pujols per ell mateix, ed. Pòrtic. Barcelona, 1967

Si li he explicat tot això [...] ha estat per a donar-li una idea del maremàgnum que em voltava quan jo escrivia, amb una esperança total en el meu destí i el de la nostra terra, la meva primera obra de caràcter filosòfic, que vaig titular *Concepte general de la Ciència catalana*, la qual presenta, per començar—i com jo vaig tenir cura d'advertir en el pròleg—, una curiosa particularitat i és que ningú, llegint-la, no pot assegurar, en raó del seu estil, si està escrita seriosament o en broma. Era una concessió a un estat d'esperit decantat a la ironia destructiva i molt generalitzat, en aquella època, entre els «intel·lectuals» (adjectiu substantivat, importat de França, quan jo era jove) de la meva generació. Ara, però, entre nosaltres, que ja ens coneixem, podem confessar que el meu *Concepte* és una obra seriosa, a despit de l'estil, les imatges naturalistes i les metàfores escabellades, i un fruit de llargs estudis per a demostrar, en primer lloc, que des de Ramon Llull, el fundador indiscutible de la filosofia catalana, fins als nostres dies, aquesta filosofia ha persistit i s'ha manifestat en tots els pensadors catalans dignes d'aquest nom, independentment de tota altra tradició genuïna (vull dir no importada) i això, fins i tot, quan aquests pensadors no coneixien la font del propi pensament. Amb el meu llibre, jo pretenc demostrar així mateix que la característica de la filosofia catalana és el realisme —analític i sintètic a la vegada—el qual acorda la raó amb la realitat i la realitat amb la raó, i aspira a realitzar el somni de Ramon Llull, o sigui a fundar una ciència universal empírica que compregui, com el seu nom indica, tota la realitat coneguda. És per això que, sense fer els gegants, hom pot parlar d'una escola filosòfica catalana, perquè s'alça al bell mig —i com un terme mig— de les

posicions extremes de l'idealisme i del positivisme, del pensament nòrdic i del meridional, d'acord amb la situació geogràfica del nostre país, i perquè sempre té la mateixa base, una temàtica pròpia, una unitat de direcció i una finalitat ben determinada, que és la que ja hem dit.

El meu *Concepte* està dividit en tres parts, relacionades amb el passat, el present i l'esdevenidor del nostre pensament. En la primera, que és la més llarga, assistim a la naixença esplendorosa, gràcies al geni de Ramon Llull, d'aquest pensament. Fins al segle XIII, en efecte (Llull va néixer el 1232 i morí el 1315) la filosofia, si se'n pot dir així, va ser dominada pels dogmes cristians influïts pel neoplatonisme, però a partir d'aleshores els seus postulats ja no són tinguts per intangibles i comencen a sentir els efectes crítics de la raó, que ataca la gran fortalesa de la fe amb el materialisme averroista, des de fora, i, per dintre, amb el racionalisme aristotèlic. Averroes, en efecte, un dels cervells més poderosos de l'època i que, pel fet de ser materialista i moro, era doblement enemic del cristianisme, sostenia que la raó era una cosa tan diferent de la fe que era impossible de conciliar-les, però no per això se les havia de fer barallar sinó deixar que cada una anés pel seu camí. Amb tot, els atacs d'Averroes des de fora no feien tan mal com les divisions entre els defensors del castell dogmàtic, els quals foren principalment, en els segles XII i XIII, el francès Abélard, l'italià Tomàs i l'anglès Duns Scot. Abélard, intel·ligència crítica, preconitzava l'estudi directe—estudiar per a creure—dels dogmes i de llurs orígens per tal de trobar una base positiva i irrefutable a la creença. Tomàs, que era gros, moralista, platònic i arri-

ba a ser sant, entenia que calia acceptar a priori els articles de la fe —creure i estudiar—, la qual essent, com era, veritable, no podia contradir la raó. Duns Scot, frare franciscà, aristotèlic, sec com un clau i enemic aferrissat de sant Tomàs, pretenia arribar al coneixement de Déu prescindint de la raó —no estudiar i creure— amb el concurs de la sola voluntat (posició que retrobarem en la filosofia septentrional fins a Bergson i els seus epígons). Quant a Ramon Llull volava més alt que tot això perquè veia clarament —amb claredat mediterrània que no enlluerna— que aquelles discussions no treien cap a res i que calia començar pel començament amb l'estudi de la realitat, segons les lleis de l'observació i l'experiència, i constituir una ciència universal on tot tindria la seva explicació. En resum, doncs, la dialèctica de les cinc grans figures esmentades es podria sintetitzar així: Averroes volia dissociar la raó de la fe; Abélard pretenia supeditar la fe a la raó; sant Tomàs, supeditar la raó a la fe; Duns Scot maldava per guardar la fe, esventar la raó i proclamar l'imperi de la voluntat, Ramon Llull somiava maridar la raó amb la fe, perquè si la fe no podia ser demostrada per la raó, no podia tampoc ser certa. Concepció admirable que es troba, més que no pas en l'Ars Magna, en el llibre Ascens i descens de l'enteniment, escrit en aquesta ciutat de Montpeller (detall encoratjador per a mi!). És el llibre on figura també, esbossada per primer cop, la idea sublim de l'escala de la vida —refeta, un segle i mig després, per Ramon Sibiuda i que jo he portat a la perfecció definitiva.

És indubtable que tant com pel seu amor a la veritat, Ramon Llull, bon cristià com era, volia fundar la ciència universal per amor als homes i a Jesucrist, ja que en el fons del seu misticisme batega un afany de glòria —terrenal i celestial— desenfrenat, i per això creia que si arribava a realitzar el seu ideal científic, ningú no el podria rebatre i s'acabarien per sempre més les divisions entre els creients de les diverses religions i els partidaris de l'una o de l'altra filosofia,

per la qual cosa ell, Ramon Llull, fundador de la ciència suprema, esdevindria l'amo del món, com a Papa de totes les religions foses en una, i Rei dels reis de la nova filosofia també unificada. Això que li dic no és pas una fantasia meva, sinó que es desprèn de la lectura de Blanquerna, obra cabdal de la nostra literatura, que és la historia de l'ambició lul·liana, de tal manera que l'autor no oblida de fer constar que la glòria obtinguda a la terra li asseguraria, de més a més, la glòria del cel per haver fet felicitat a tota la Humanitat.

Estudiar la realitat amb la raó! Ací hi ha l'objecte i el mètode preconitzats per Ramon Llull, mètode que no és altre que l'experimental, mètode català per excel·lència perquè tots els nostres pensadors l'han seguit (amb la sola excepció d'Eugeni d'Ors [...]), encara que molts d'ells no coneguessin, en començar llurs estudis, les obres ni els principis de Ramon Llull.

En el Concepte general de la Ciència catalana, descrivint l'Ars Magna i després de reproduir les famoses gràfiques sinòptiques en forma de cercles concèntrics dividits en compartiments on s'inscriuen els mots i les lletres representatius dels conceptes que Ramon Llull volia sintetitzar, jo declaro, amb la mà al pit i sentint-ho molt, que aquesta obra no s'ha d'admirar per la seva vàlua filosòfica —perquè en aquest sentit no val gaire—, sinó perquè és el primer llibre que ha estat escrit amb la majestuosa pretensió d'haver descobert un procediment propedèutic, lògic, concret i pràctic per a trobar la veritat, la qual, per tant, ja no s'havia de cercar en la revelació ni en la tradició, sinó en l'estudi racional de la naturalesa. És aquesta darrera clau la que han utilitzat modernament els estudiosos de les ciències particulars, amb els resultats que tots coneixem.

En el Concepte jo demostro també que el meu gran mestre no solament és el pare de la filosofia catalana, sinó de la nostra literatura, perquè si bé és cert que abans d'ell ja

s'escrivia en català, ell, en ple goticisme, va saber elevar la nostra llengua, en prosa i en vers, a un grau de concisió i claredat digne del Renaixement. Si Menéndez y Pelayo va poder dir que el català ha estat la primera llengua moderna apta per a filosofar, jo he provat que fou també la primera utilitzada per un gran pensador per a parlar amb el poble i fer-se entendre de tothom, cosa que no li hauria estat possible si hagués emprat constantment el llatí, com feien tots els seus il·lustrats contemporanis. Per a comprendre-ho només cal llegir el Llibre de Contemplació, la Doctrina pueril, El Desconhort, l'admirable Cant de Ramon o qualsevol de les seves obres catalanes, les quals, aplegades amb les que va escriure en llatí, fan una llista esborronadora, perquè podem dir que va tractar de tot i sempre amb el mateix estil i amb la seva imatgeria peculiar. Era un home que cercant la veritat trobava la bellesa, que és el vestit de la veritat, i la veritat no pot anar mal vestida.

Com és natural, alguns dels capítols de la primera part del Concepte general de la Ciència catalana són consagrats a la posteritat de Ramon Llull o sigui a l'estudi de la influència que va exercir el seu pensament en la cultura catalana i en la cultura universal. No sabem el nom de cap dels deixebles que va tenir mentre va viure, particularment entre els estudiants de Montpeller i París on li deien "Mestre Ramon de la Barbaflorida", però pocs anys després de la seva mort apareix el primer lul·lista conegut, Joan Llobet, natural de Barcelona i el primer catedràtic de la Universitat de Palma de Mallorca, el qual va ésser succeït per Pere Daguí, fundador de la colla dels "daguins", lul·lians convençuts (i per poc no se'n fan l'estella, perquè van ser acusats d'heretges i van haver d'anar a Roma per defensar-se de l'acusació). L'Ars Magna fou ensenyada, durant la mateixa època (finals del XIV) pel frare del convent de Santes Creus Jaume Janer, que professà a València i a Barcelona. Així s'escampà l'anomenada de Ramon Llull. I si aquesta anomenada començà ja a formar-se en vida seva —més que no pas,

segurament, per les obres que va escriure ni per les lliçons que va donar, ni tan sols pels seus viatges incessants Arreu del món civilitzat i per civilitzar (perquè era una mena d'home que no es podia estar quiet en un mateix lloc dos mesos seguits), sinó perquè passava per boig a causa de la seva insistència a demanar, a reis i papes, col·legis i més col·legis, escoles i més escoles per a ensenyar la seva ciència—, un cop mort, en circumstàncies misterioses (la llegenda diu que fou lapidat pels moros a Bugia, l'any 1315, on havia anat amb la idea, que en ell era una obsessió, de convertir-los al cristianisme amb sermons i bones paraules, és a dir, per la persuasió, d'acord amb el seu sistema), la seva fama augmentà tant que fins arribà a ésser concretada en un rodolí graciós i categòric:

Tres savis hi ha hagut al món:
Adam, Salomó i Ramon.

Però es veu que per acabar d'arrodonir i forjar la seva glòria pòstuma li mancava la prova del foc de la persecució i d'aquesta se n'encarregà el famós inquisidor i home de mals antecedents Nicolau Eimerich, el qual, atret, com les mosques per la mel, per l'olor que l'afer dels "daguins" havia deixat a Roma (no sé si el que dic està comprovat, però la suposició és plausible), recercà les obres de Ramon Llull i li va semblar que una d'elles, Filosofia de l'amor, (un títol que ja no pot ser més suggeridor ni més modernista) mereixia l'anatema i va denunciar-la al Papa Gregori XI amb la intenció que és de suposar. Una intervenció providencial del comte-rei Pere II el Gran [...], va salvar la delicada filosofia amorosa i potser totes les obres de Ramon Llull de l'excomunió i de la foguera. Però, quina propaganda en aquell temps! Àdhuc en els nostres, tan rebentats en aquest sentit, jo no en voldria pas d'altra.

Ja en el segle XV —per tornar al comentari del Concepte general— veiem alçar-se la figura del teòleg i filòsof Ramon Sibiuda, fill de Barcelona i autor de la Teologia Natural o Llibre de les Criatures on, seguint les petjades de Ramon Llull, aspira a fundar una ciència veritable basada en l'observació del món extern, que ell anomena «el llibre de la naturalesa», en què les criatures són les lletres. Home del Pre-renaixement i més analític que Llull, Sibiuda és també més concret i vol saber qui som, d'on venim i on anem, qüestions filosòfiques per excel·lència. I encara que ell, com a teòleg cristià, ja les tenia resoltes amb els dogmes, proclama que només un coneixement científic ens pot conduir a la certesa i que la primera obligació de l'home és la recerca de la veritat. Malgrat això, ell no va passar tampoc del llindar de la porta de la ciència que cercava, perquè després de dir que amb l'estudi de la natura es pot saber tot, acaba per confessar que l'home mancat de gràcia, no pot saber res. La Teologia Natural, però, no va fer cap gràcia a l'ortodòxia oficial i, per contra, va tenir, com veurem, una repercussió importantíssima en el pensament europeu, particularment en el de Descartes. Del sistema de Sibiuda allò que cal retenir és el seu afany de concreció —que és la marca de fàbrica del geni català— i el seu concepte de l'escala de la vida, escala de quatre graons—plantes, bèsties, homes i éssers d'ànima pura— i a la qual només m'ha calgut afegir el graó dels protozous per a completar-la.

Contemporani de Sibiuda i deixeble, com aquest, de Ramon Llull, trobem el cultíssim gironí Francesc Eiximenis, notable moralista (era frare franciscà) i home dominat per l'afany de saber. Va escriure molt i entre les seves obres n'hi ha dues almenys —Regiment de prínceps i Llibre de les Dones— que no haurien de mancar en cap llar catalana. Eiximenis, Ausiàs March i Bernat Metge marquen els cims més alts de la nostra llengua en l'època imperial de Catalunya.

Però la filosofia catalana, a partir d'un cert moment que es pot situar vers la meitat del segle XV, decau per espai de cinquanta o seixanta anys, com si reflectís l'afebliment del país en el temps de la Guerra dels remences i altres calamitats. El rebrot es produeix amb l'aparició de les primeres obres de Joan Lluís Vives (nat a València el 1492), obres plenes, com la resta de la producció del gran humanista, no solament d'influències lul·lianes i sibiudianes, sinó de tots els sistemes filosòfics haguts i per haver. Per damunt de tot, però, Vives creia en la raó, que aplicava a l'estudi de la realitat, dividida, segons ell i d'acord amb Llull i Sibiuda, en material i espiritual. Ell va comprendre molt bé que la veritable filosofia no consisteix a cercar l'essència dels éssers sinó a estudiar les relacions entre ells i les lleis generals de la vida. Enraonat i realista, Vives tenia, doncs, la característica més catalana que es pot tenir. És el signe que trobem també en l'obra dels juristes dels segles XVII i XVIII (Fontanella, Fines-tres, Montjuïc, Marquilles i altres) que reivindiquen el Dret català i les nostres institucions medievals. Aquests juristes substitueixen, en certa manera, els filòsofs que aleshores ens mancaven, com si aquesta mancança indiqués la decadència espiritual de la nostra terra concomitant a la decadència política per les causes que ja sabem. Paradoxalment, és el temps en què la radiació del pensament català s'escampa per Europa, on els noms de Ramon Llull i Ramon Sibiuda són més coneguts que a casa nostra i on llurs idees marquen la concepció de nombrosos humanistes i pensadors. I si aqueixa influència ja comença, immediatament després del descobriment de la impremta, amb les edicions de les obres dels dos Ramons i fan que un home de tan relleu, per exemple, com Giordano Bruno, comenti extensament les obres de Llull, fou sobretot Montaigne qui, amb la seva apologia de Sibiuda i amb la seva traducció al francès de la Teologia Natural, llançà de nou a la circulació les idees bàsiques de la filosofia catalana, idees que retrobarem en Descartes, el qual passa per ser el fundador

de la filosofia moderna basada en la raó i en l'evidència, dos punts que li pervenen, en línia directa, de la Teologia Natural escrita dos segles abans del famós "Discours de la méthode" amb què Descartes pretenia també resoldre, com havia somiat Ramon Llull, el problema de la ciència universal o, si més no, de posar-hi els fonaments. El fet que Descartes proclami el "dubte sistemàtic", no ens ha de preocupar, atès que, al final, afirma l'existència de la realitat, que ell divideix [...] en matèria i esperit, de manera que el francès acaba per allí on els catalans comencem i és per això que jo dic sovint que Descartes és un català cap per avall.

Al costat dels pensadors esmentats, influïts pel catalanisme filosòfic, cal posar-hi, per no citar-ne d'altres, l'alemany Leibniz, que no es va cansar mai de proclamar la seva admiració per les concepcions de Ramon Llull i arribà a titular Art Magna una de les seves obres més importants. Mentrestant, Catalunya s'ofegava en l'atmosfera mefítica de la Universitat de Cervera, on regnava, si ho podem dir així, l'escolasticisme més tronat o, cosa que és pitjor, la inòpia mental revelada en aquell famós manifest dels seus professors que es gloriejaven de no tenir "la funesta mania de pensar", i, això, a despit de l'alenada d'aire filosòfic nou (germànic) aportada pel jesuïta gironí Mateu Aymerich, que encara escrivia en llatí, secundat pel doctor Dou, que, per cert, va ser rector d'aquella Universitat i que, a les seves velleses, començà a llegir llibres de filosofia septentrional i s'hi entusiasma. Era un aire que encara que no fos gaire bo per a la salut, valia més que la mort. Sortosament, la Renaixença no s'havia de fer esperar.

Admetem, com tothom, que la data inicial de la Renaixença catalana s'escaigui el 1833, any de la publicació de l'Oda a la Pàtria d'Aribau (en realitat, era una mena de postal de felicitació al seu patró, el riquíssim senyor Remisa), seguida pel restabliment, tres anys després, de la Universitat de Barcelona, ja que aquesta època coincideix amb la refluïda, tan augural com posi-

tiva, del pensament tradicional català en el cervell i en les obres d'una colla de pensadors i escriptors (Marti d'Eixalà, Ferrer i Subirana, Cabanyes, Duran i Bas, Milà i Fontanals, Anton Comelles, Xavier Llorens) presidits per l'alta figura de Jaume Balmes, els quals, encara que haguessin escrit en castellà i que no es puguin comparar amb els dos Ramons, ni amb Vives, responen al geni realista de la nostra terra, per bé que molts d'ells, d'això, ni se'n adonessin, la qual cosa encara té més mèrit perquè no són recercadors de quintes essències ni, per tant, viatjants de fum, i tots segueixen el mètode català consistent a creure que la realitat concreta ha de ser l'objecte de la ciència. Cal, però, reconèixer que, malgrat una base tan sòlida, cap d'ells, ni tan sols Balmes —potser per manca de temps i per la seva mort prematura—, no va poder alçar un monument sistemàtic digne de la posteritat, i van haver de passar com a simples filòsofs de l'escola escocesa, que és la del sentit comú i no es mou del terreny de la psicologia, ciència important, que, però com que només agafa una part de la realitat, no pot arribar a la creació d'una ciència universal, que és allò que interessa. Això no obstant, de tots els pensadors citats, en parlo amb la deguda extensió en el Concepte general de la Ciència catalana [...]. Allí trobarà el famós Jaume Balmes situat en el lloc preferent que aleshores li donava i encara li dono, sense deixar-me influir per aquelles paraules d'Eugeni d'Ors segons les quals no hi ha ningú que, prenent El Criteri per guia, arribés "a descobrir el pol Nord", paraules que no passen de ser un estirabot, perquè si bé és cert que aquesta obra de Balmes és molt fluixeta, les altres que va escriure no ho són tant, com, per exemple, El protestantisme comparat amb el cotolicisme, traduïda a diverses llengües i reveladora d'una certa originalitat encara que hom pugui considerar sense passió que les seves tesis són molt discutibles, com quan afirma, en la seva Filosofia fonamental, que la creació d'una ciència universal és una quimera, tot i admetent, però, que el coneixement de la veritat seria una realitat en l'altra vida,

o sigui quan el nostre esperit, separat de la matèria, arribi a les regions de la llum eterna. El bo i millor del filòsof de Vic cal cercar-ho allí on ningú no pensa, és a dir, en les seves teories palingenèsiques —que li van costar alguns maldecaps—, i quan accepta l'escala de la vida que Descartes havia volgut suprimir.

Malgrat el que hem dit que deia Balmes, correspon al vilafranquí Xavier Llorens l'honor filosòfic d'haver tornat a posar sobre la taula el problema de la ciència universal, per la qual cosa l'actitud de Llorens constitueix una aportació importantíssima a la història del pensament català, a pesar de les influències kantianes, que només li van servir de rêmora. i per això, potser, no va fer més del que va fer. La seva obra escrita no s'adiu amb la magnitud de les seves concepcions es redueix a un opuscle i a un discurs inaugural d'un curs a la Universitat de Barcelona que és allí on desenvolupa la seva idea —tan d'acord amb les meves— sobre l'existència del que ell anomena "nacionalisme filosòfic". I això que Llorens, com Balmes, no es preocupava de continuar la tradició lul·liana, però, sense adonar-se'n, la seguia, perquè volia arribar al coneixement de tota la realitat. Va perdre el temps miserablement intentant de conciliar Kant i sant Tomàs i treure una veritat de dos errors. Un detall curiós i significatiu —significatiu del que Llorens valia— és que va ser mestre, a la Universitat de Barcelona, de Menéndez y Pelayo, el qual recollí les idees del català sobre l'existència d'una filosofia nacional... però les aplicà a Espanya. Per una paradoxa semblant, Menéndez y Pelayo va tenir de professor de literatura castellana Milà i Fontanals, però mentre aquest, el mestre català, consagrava la seva vida als clàssics castellans, ell, Menéndez, el deixeble castellà, escorcollant la biblioteca de la Universitat barcelonina, formada, en bona part, amb llibres salvats de les biblioteques dels convents cremats l'any 1835, va "descobrir" les obres de Ramon Llull, d'Ausiàs March, de Bernat Metge, d'Eiximenis, o sia que es va trobar amb els

clàssics catalans, dels quals Milà i Fontanals no sabia, com aquell qui diu, res. El món va així i per això fa estrany que no vagi encara més malament. Però aquesta ignorància de què parlem, relativa a l'existència de la tradició filosòfica de Catalunya, era general al segle passat, de tal manera que ni el mateix Menéndez y Pelayo, a pesar del descobriment que va fer, no relacionà mai el pensament català dels temps anteriors amb el de l'època moderna, sinó que involucrà les idees místico-filosòfiques de Llull i Sibiuda amb el patrimoni de la mística castellana. Vaig ser jo, doncs, el primer que vaig relacionar amb els meus estudis, resumits al Concepte general de la Ciència catalana, la Catalunya antiga amb la moderna i el primer també a establir les bases i assenyalar la continuïtat del pensament filosòfic de la nostra terra. D'una manera complementària, en el meu llibre, no hi manquen els noms dels pensadors i escriptors, contemporanis meus, que a finals del segle passat o a principis del present van sentir la influència de la boirosa filosofia septentrional (Ernest Vendrell, Pere Coromines), o bé la del positivisme francès (Pompeu Gener, Pere Estasen), com no hi manquen els dels nombrosos conreadors de les ciències particulars a la nostra terra (doctor Ferran, doctor Turró, doctor Pi i Sunyer, Font i Sagué, Marian Vidal, Pompeu Fabra), ni els de les principals personalitats de l'escola jurídica catalana (Duran i Bas, Pella i Forgas, Prat de la Riba). No cal dir que hi parlo també de Joan Maragall, el qual encarnava tots els conflictes ideològics i morals d'una època coronada per la gran figura solitària —i negativa per al pensament català— del meu il·lustre amic Eugeni d'Ors a qui dedico, en el Concepte, quatre o cinc llargs capítols, perquè no es pot negar que pagava no ja el tret, sinó una canonada. És un retrat que comença per pintar els seus antecedents filosòfics (que tenen les arrels en les fonts de Pitàgoras i de Plató), i acaba amb la darrera posa que prenia als meus ulls, en el moment que decidí d'abandonar Catalunya.